

3. Tabajdi Gábor az 56-os Intézet tudományos munkatársa. 2013-ban megvédett doktori disszertációjának címe *Az MSZMP „szövetségi politikája” 1956–1963*. Ez később átdolgozott változatban könyv formájában is megjelent. Lásd Tabajdi Gábor: *Kiegyezés Kádárral*. Jaffa Kiadó, Bp., 2013.
4. Bár ezt érintőleg született írás, elemzése az újabb kutatások tükrében kiegészítésre szorul. Lásd Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Napvilág Kiadó, Bp., 2007.
5. Rainer M. János: *Szerkesztői előszó*. In: Rainer M. János (szerk.): *Bűvópatakok – mélyfúrások*. Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet Alapítvány, Bp., 2014. 8.
6. Lénárt András az 56-os Intézet munkatársa. Eddigi munkássága is közvetlenül a szocializmus idejét feldolgozó társadalomtörténeti kérdéskörökhöz kapcsolódik. Lásd <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/eletrajzok/lenart> (Letöltve: 2015-06-16)
7. A szerző a Bűvópatakok projekt keretében már korábban is foglalkozott a tematikával, ennek előzményeként tekinthető két előző munkája: Lénárt András – Paksa Rudolf: *Nyilasok a BM aktáiban*. In: Ungváry Krisztián (szerk.): *Bűvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989*. Jaffa Kiadó, Bp., 2013. 319–353, valamint Lénárt András: *A megtalált ellenség. Egy nyilasok ellen folytatott nyomozás a hatvanas években*. Uo. 353–399.
8. Szegő Iván Miklós újságíró, doktorandusz, az 56-os Intézet munkatársa. A Bűvópatakok projektben közreműködött egy más tematikájú tanulmánnyal, legtöbb publikációját azonban a HVG hasábjain olvashatjuk. Lásd <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/eletrajzok/szego> (Letöltve: 2015-06-16)
9. Turbucz közel 9 éve foglalkozik a Horthy kultuszával, többek között PhD-disszertációját is ebből írta, de számos tanulmányában is vizsgálta a témát. Publikációs listája megtalálható a honlapján: http://www.turbuczdavid.hu/publ_lista.html (Letöltve: 2015-06-16).
10. Turbucz Dávid: *Antall József miniszterelnök Horthy-képe*. In: Rainer M. János (szerk.): *Bűvópatakok – széttekintés*. OSZK – 1956-os Intézet, Bp., 2013. 196.
11. A legújabb fejlemények ezzel kapcsolatban: a bíróság hatályon kívül helyezte az első fokú döntést, és az eljárás újrakezdéséről döntöttek, amely a fővárosi főügyész felhárborodását is eredményezte. Lásd http://hvg.hu/itthon/20150617_Fovarosi_fougyesz_Csorgosipkas_bohocot_cs (Letöltve: 2015-06-16).

EGY ÚJ KLEBELSBERG-MONOGRÁFIÁRÓL

Ujváry Gábor: *„Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932)*

■ Klebelsberg Kuno neve jól ismert a Horthy-korszak iránt érdeklődők körében. Az első monográfia a grófról már 1942-ben – Huszti József tollából – megjelent (*Klebelsberg Kuno életműve*). Az elmúlt évtizedekben számos rész tanulmány jelent meg működésének egyik vagy másik aspektusáról, és 1995-ben napvilágot látott a *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete* című tanulmánykötet, amelynek egy szegedi konferencia előadásai szolgálták alapul. Egy átfogó és a tudományosság minden kritériumának megfelelő biográfia azonban egészen mostanáig váratott magára. Az adósság törlesztése Ujváry Gábornak köszönhető, aki immár évtizedek óta foglalkozik az 1919 és 1945 közötti magyar kulturális és szellemi élettel. A 2014-ben megjelent monográfia, amely az *„Egy európai formátumú államférfi”* címet viseli, igen részletesen mutatja be a gróf életét. Kezdve a Klebelsberg család grófi címének megszerzésétől Klebelsberg Kuno gyermekkorán keresztül a vallás- és kultuszminiszteri kinevezéséig bejárt hiva-

tali lépcsőfokokig és különösen miniszteri tevékenységéig az életpálya minden mozzanatát alaposan tárgyalja.

Klebelsberg szorgalmas és igen tehetséges, ám gyenge fizikumú ifjú volt, akit a családja katonai pályán szeretett volna látni, mivel ősei vitézi szereplésükkel vívták ki a grófi címet. Gyorsan megmutatkozott azonban, hogy Klebelsberg inkább való szellemi pályára, mint katonaira. A budapesti tudományegyetem jogi és államtudományi karán tanult, valamint két félévig a berlini egyetem hallgatója volt. A Berlinben eltöltött hónapok alatt szembesült Magyarország külföldi megítélésével és az ottani tudományos és felsőoktatási rendszerrel, amelyet későbbi munkássága során mintának tekintett. Meghatározó személyiség volt az életében Adolph Wagner, aki a jövő zálogát a népoktatásban és az elitképzésben látta. Később, amikor Klebelsberg vallás- és kultuszminiszter lett, elsősorban a két említett terület felvirágoztatását tűzte ki céljául.

Am az út a kultuszminiszterség több évig tartott. Lépésről lépésre, a ranglétra minden egyes fokát végigjárva jutott el 1922-ben a számára nagyon fontos kinevezésig. Pályáját segédfogalmazóként kezdte, később segédtitkár, titkár és miniszteri tanácsos volt. 1914-ben ügyvezető igazgatója lett a Julián Egyesületnek, amely a szórványokban élő magyarok identitásának ápolását és erősítését tekintette fő tevékenységi körének. Dolgozott a Közigazgatási Bíróságon is, amit nem szívelt. Az ott szerzett tapasztalatoknak köszönhetően mindazonáltal a közigazgatás fontos részleteit ismerte meg. Az I. világháború alatt Pogány Friggyessel kidolgozta a magyar népiskolai hálózat fejlesztési programját, ami csak 1925-től, a magyar gazdaság stabilizálódását követően valósulhatott meg. Az elitképzés és a tudományszervezés is ebben az időszakban vált igazán fontosá számára. Munkálkodott a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet és a Magyar Keleti Kultúrközpont felállításán, amelyekkel ugyancsak a magyar kultúra felemelését kívánta elérni. 1917-ben a Magyar Történelmi Társulat elnökévé választották, így lehetősége nyílt arra, hogy a magyar tudósszervezést, a történeti források összegyűjtését, valamint a történelem iránti érdeklődés növelését hivatalos keretek között művelje. Javasolta, hogy a magyar történelem írásos forrásainak felkutatására Bécsben kutatóintézetet hozzanak létre. Az 1919-es Tanácsköztársaságot Klebelsberg egyértelműen elítélte, és a bukásáig rejtőzködni kényszerült. A trianoni békekötést is passzívan figyelte, a politikai élet ebben az időszakban számára a soproni képviselőtséget jelentette a nemzetgyűlésben. 1920 szeptemberében, az antiszemita jellegű numerus clausus felsőoktatási törvény megszavazásakor elhagyta az üléstermet, jelezve, hogy annak megfogalmazásával nem ért egyet. Később, 1928-ban már mint miniszter indítványozta a törvény enyhítését, amelyre akkor sor is került.

Bethlen István 1921-es kormányalapításakor nem kapott miniszteri tárcát, csak 1922-ben kérték fel belügyminiszternek, amit nem szívesen, inkább kötelességtudatból vállalt el. Fél év eltelté után azonban kinevezték vallás- és közoktatásügyi miniszternek, amely számára a hivatali élet legfelsőbb csúcsát jelentette. Bethlen osztotta Klebelsberg véleményét, misze-

rint a kultúra meghatározó fontosságú. Ennek tudatában kezdett hozzá Klebelsberg a trianoni döntés következtében romokban heverő magyar kulturális intézményrendszer megújításához. Az elemi iskolák háromnegyed része maradt az ország határain belül, két nagy kulturális központ, Pozsony és Kolozsvár, valamint középkori és kora újkori műemlékek, várak mind más ország határai mögé kerültek. Márpedig Klebelsberg azt vallotta, hogy a művelődés az, amellyel az országot körülvevő nemzetekkel szemben versenyezni érdemes. „A szellem és művelődés fegyverével kell védeni a hazát” – jelentette ki egy alkalommal. Ennek érdekében a szívügyének számító tudománypolitikára rengeteg energiát fordított. A közgyűjtemények, könyvtárak, múzeumok, levéltárak, egyetemek és a Magyar Tudományos Akadémia helyzetének a megszilárdítását akarta elérni. Létrehozta az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet, amely arra szolgált, hogy az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeit egy felsőbb fórumon, szakértők vezetésével tudják gyarapítani. A felsőoktatás körülményeit pedig azzal szerette volna javítani, hogy a fővároson kívül, vidéken is magas színvonalú intézményeket hoz létre. Egyrészt a magyar határokon kívül maradt egyetemeknek, a pozsonyinak és a kolozsvárinak nyújtott segítséget azzal, hogy Magyarországra településüket és beilleszkedésüket Pécssett és Szegeden lehetővé tette. Másrészt pedig a már korábban elkezdett debreceni egyetem épületeinek befejezésére is sor került. Terveiben az szerepelt, hogy német mintára minden egyetemhez specializációt rendel, hogy az egyes szakágak minél hatékonyabban tudjanak működni az adott városokban. Így Pécsen a modern nyelvek és az irodalom, Szegeden a természettudományok, Debrecenben a hungarológia, Budapesten pedig a történeti szakok oktatására és kutatására fektettek volna hangsúlyt, ám ez az elképzelés soha nem valósult meg. Az elitképzést külföldi magyar intézetek létrehozásával kívánta magasabb szintre emelni. A Római Magyar Történeti Intézet, a római, bécsi és berlini Collegium Hungaricum nyújtott lehetőséget a friss diplomásoknak arra, hogy külföldön szerezzenek tapasztalatot, és Magyarország megítélését más szemzőg-

ből is megismerjék. Annak érdekében, hogy minél többen élhessenek a lehetőséggel, és kijussanak az említett intézményekbe, Klebelsberg felállította az Országos Ösztöndíj Tanácsot, amely segítségével 1920 és 1944 között 1600 fiatal jutott külföldi ösztöndíjhoz. Az ösztöndíjasok között volt Mályusz Elemér, Kosáry Domokos, Hajnal István és Bibó István is.

Miniszterségének első felében tehát a tudománypolitikával és az elitképzéssel foglalkozott, 1925-től kezdve pedig a népoktatás és a középoktatás fejlesztése felé irányult a figyelme. Utaltunk rá, hogy az 1910-es években elkezdte felmérni az iskolai hálózatot Magyarországon. Anyagi fedezet a hiányzó épületek felépítésére csak 1925-től állt rendelkezésére, amikor 8,5 millió koronát kapott a népiskola hálózatának fejlesztésére. Munkatársaival, Petri Pállal és Kornis Gyulával úgy gondolták, hogy 1931-ig 8562 objektumot építtetnek. Ez nem valósult meg teljes mértékben: 1930-ra „csak” 5000 népiskolai tanterem és tanítói lakás készült el. Az analfabetizmus csökkentésének érdekében a felnőttek számára írás- és olvasás-tanfolyamokat szerveztek. A népiskolák mellett a polgári iskolák hálózatának kiegészítése is a tervének része volt. A polgári iskola elvégzése arra jogosította fel a diákokat, hogy felső kereskedelmi, mezőgazdasági, tanítóképző iskolába mehessenek tovább az ott tanulók, vagy átjelentkezzenek a gimnáziumok felső osztályaiba. A középiskolai képzést új tanterv keretein belül három iskolatípusra osztották szét: humán gimnáziumra, reál gimnáziumra és gyakorlati reáliskolára, amely leginkább a műszaki tárgyak oktatását foglalta magában.

Az iskolákon kívüli népművelés és a levanteképzés rendszerének felállítására is sor került. A 12 és 21 év közötti fiatal férfiaknak kötelező volt egy levanteegyesülethez csatlakozni, és évi 5-8 hónapon keresztül katonai jellegű gyakorlati képzésben részt venni. A téli hónapokban pedig népművelő előadásokra kellett járniuk. Klebelsberg a testedzés miatt is fontosnak vélte a levanteképzést, viszont ez a mozgalom elsősorban azért jött létre, mert a trianoni döntés megtiltotta az általános hadkötelezettséget. A Testnevelési Főiskola 1925-ben történő megalapítása is az ő kezdeményezése volt, ami valóban

a sport iránti szeretetét mutatta. Létrehozta az Országos Testnevelési Alapot is, amelyet különböző mérkőzések belépőinek és a lóversenyek fogadásának adóiból tartottak fenn. Mindezen kívül pedig Klebelsberg kultuszminiszterségének idejére esik számos világversenyt Magyarországon történő megrendezése és sportcentrumok megépítése is.

Két fogalommal lehet Klebelsberg szemléletét és tevékenységének egészét jól jellemezni: az egyik a kultúrfőlény, a másik pedig a neonacionalizmus. Ezek a kifejezések azt takarták, hogy a gróf szerint a magyar nemzet azzal tudja a környező országokat „legyőzni” és az elszakított országrészek magyarsága számára is vonzóvá válni, ha kultúráját, ami egyfajta összetartó erő is, magas szinten műveli.

A kulturális teljesítmények megbecsülése érdekében létrehozta a Corvin kitüntetések, amelyekben nemcsak rendszertudó, hanem ellenzéki beállítottságú alkotók – például Bartók Béla és Kodály Zoltán – is részesültek. Széchenyi István emlékezetének az ápolása is ekkor kezdődött, március 15-e nemzeti ünnepé nyilvánítása is megtörtént, és Kossuth Lajos érdemeinek a fontosságáról is törvény született. A gazdasági válság miatt 1931-ben Bethlen István lemondott, s ezzel Klebelsberg miniszterségének is vége lett. A gróf remélte, hogy a Bethlen-kormány néhány hónapon belül újjraalakul, és folytathatja tevékenységét. Am a kormányzó nem Bethlent bízta meg az új kormány alakításával, így nem volt lehetőség arra, hogy Klebelsberg további terveit megvalósítsa. Egy év múlva, 1932 októberében a gróf betegség következtében elhunyt.

Mindent egybevéve Ujváry Gábor monográfiája átfogó és kiegyensúlyozott képet ad gróf Klebelsberg Kuno életéről. Bár jól érzékelhetően nagyon nagyra tartja hősét, egyáltalán nem apológiát írt róla. A tárgyilagosság és az adatszűrés könyvének nagy értéke. Ujváry szerint Klebelsberg Kuno a bethleni konszolidáció keretein belül olyan mértékű kulturális megújulást hajtott végre, amely a mai napig az egyik legsikeresebb és legelismertebb 20. századi kultuszminiszterré teszi. A szerző mondanivalójának befogadását segíti, hogy munkáját könnyen olvasható, gördülékeny stílusban írta.

Bodonyi Bettina